

WSTĘP

*Baśnie są bardziej niż prawdziwe,
nie dlatego, iż mówią nam, że istnieją smoki,
ale że uświadamiają, iż smoki można pokonać.*

Gilbert Keith Chesterton

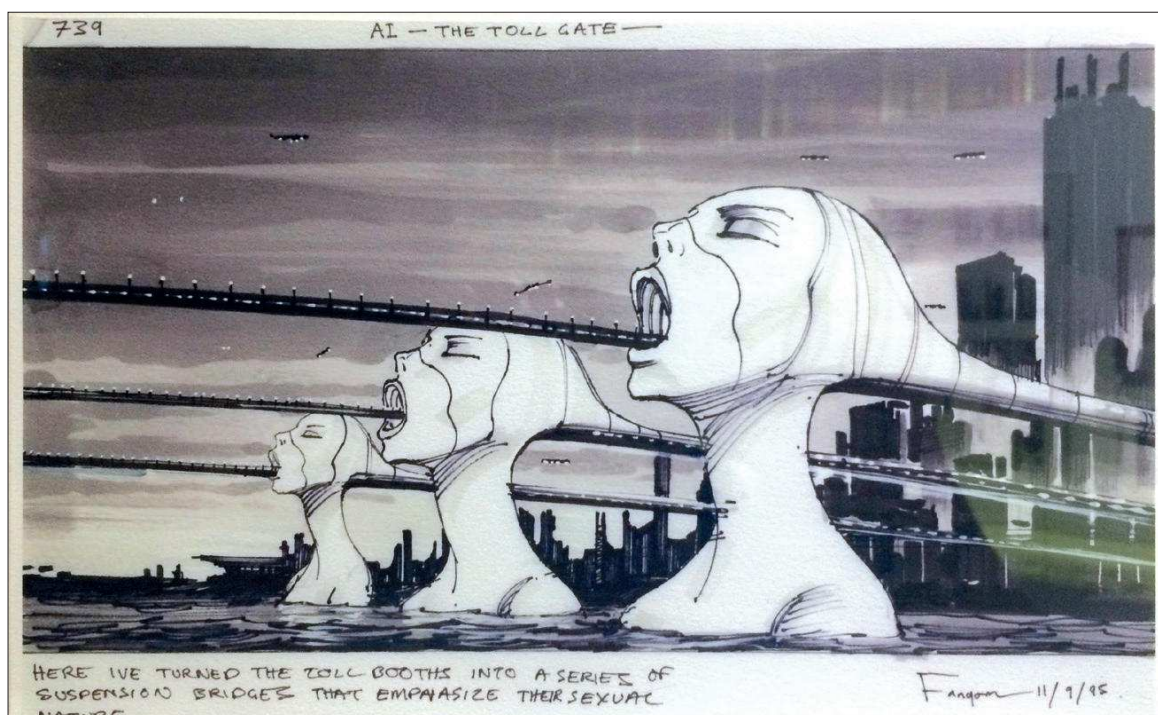
Dawno, dawno temu, za górami, za lasami, za siedmioma dolinami był sobie człowiek, który nudził się przy pracy. Aby zabić czas i ubarwić trudy życia, zaczął snuć opowieści. Nie on jeden – we wszystkich znanych nam kręgach kulturowych, na każdym kontynencie, w podobnych okolicznościach znajdowali się ludzie, którzy dawali upust wewnętrznej, niezwykle ludzkiej potrzebie bajania. I tak oto powstawała baśń. A może było inaczej? Istnieje także konkurencyjne wyjaśnienie: być może opowieści towarzyszyły rytuałom sakralnym, pomagały zrozumieć i utrwalić wiedzę tajemną, lecz zsekularyzowały się w starą, pocziwą baśń. Niezależnie od tego, na jakim gruncie wyrosła bajka magiczna, gdzie dokładnie sięgały jej korzenie, zainteresowanie tą formą opowieści nigdy nie zniknęło, choć baśń jest stara jak świat.

W niniejszej książce podejmę się zbadania tego, w jaki sposób elementy struktury i poetyki baśni znajdują swoje odzwierciedlenie w amerykańskim kinie z gatunku science fiction. Za exemplum posłuży mi film w reżyserii Stevena Spielberga – *A.I. Sztuczna inteligencja* (2001). Postaram się także odkryć, jakie elementy świata baśniowego zostały

przyjęte przez świat filmu i jakie funkcje pełnią one w nowym medium. Na początek jednak pozwolę sobie zarysować główne nurty w teorii baśni, którą potraktuję jako narzędzie do późniejszej analizy filmu.

Analizując poetykę baśni, skupię się na filmie z gatunku science fiction, a jest to wybór nieprzypadkowy, gdyż badacze uważają, że literacka fantastyka naukowa może być bezpośrednim „potomkiem” baśni. Film w reżyserii Stevena Spielberga pt. *A.I. Sztuczna inteligencja* charakteryzuje się wyjątkową świadomością jego twórców w kontekście koneksji gatunkowych science fiction z baśnią, do której regularnie się odwołują. W przypadku innych filmów amerykańskich reprezentujących ten gatunek, nawiązania do poetyki baśniowej również są widoczne, lecz nie wynikają z samoświadomości gatunkowej i w związku z tym są mało wyraziste. Co więcej, nazwisko reżysera *A.I. Sztuczna Inteligencja* bardzo silnie kojarzy się odbiorcom z mainstreamowym kinem science fiction (nakręcił on takie klasyki gatunku jak *Bliskie spotkania trzeciego stopnia*, *E.T.*, dwa filmy z serii *Jurassic Park*, *Raport mniejszości* czy *Wojnę światów*), a reżyser ten pojawił się i tworzył swoje dzieła w momencie dużego rozwoju filmowej fantastyki naukowej. Filmy Spielberga, w tym *A.I. Sztuczna Inteligencja*, uznać można za reprezentatywne dla kina popularnego, szczególnie w obrębie analizowanego gatunku. Z produkcją tego filmu łączy się także nazwisko innego wybitnego reżysera. Stanley Kubrick, twórca takich dzieł science fiction, jak *2001: Odyseja Kosmiczna* (1968) czy *Mechaniczna pomarańcza* (1971) był pomysłodawcą filmu *A.I. Sztuczna Inteligencja*. Pozostawił po sobie dużą ilość materiałów preprodukcyjnych (z których skorzystał później Spielberg), planował sam go nakręcić, nie doczekał jednak tego (zob. ryc.)¹.

¹ Stanley Kubrick nie dożył nakręcenia *A.I. Sztucznej Inteligencji*, ponieważ planował poczekać z produkcją filmu do momentu, aż prawdziwy robot będzie mógł zagrać rolę Davida, co nie było technicznie możliwe za jego czasów. Zainteresowanych procesem adaptacji pomysłów Kubricka przez Spielberga odsyłam do tomu *A.I. Artificial Intelligence: From Stanley Kubrick to Steven Spielberg: The Vision Behind the Film*, który ukazuje proces integrowania pomysłów Kubricka przy produkcji filmu. (*A.I. Artificial Intelligence: From Stanley Kubrick to Steven Spielberg: The Vision Behind the Film*, ed. Jane M. Struthers, Thames & Hudson 2009.)

Fragment storyboardu przygotowanego przez Stanleya Kubricka do filmu *A.I. Sztuczna Inteligencja*, z którego skorzystał Steven Spielberg²

Przedmiotem analizy rozdziału pierwszego będzie przegląd historii teorii baśni, poczynając od badań Władimira Proppa, przez te przeprowadzone przez Maxa Lüthiego, okres wzmożonego zainteresowania światem baśni przez nurt psychoanalityczny, po najnowsze badania z tej tematyki.

Prezentowana analiza filmu *A.I. Sztuczna Inteligencja* podzielona została na dwie części. W rozdziale drugim przedstawię wydarzenia poprzedzające wypędzenie głównego bohatera z domu. Badania skupione będą wokół zagadnień związanych z obecnością struktur i motywów baśniowych oraz pełnionych przez nie funkcji. Główny nacisk położony zostanie na element stanowiący podstawę baśni, a mianowicie rytuał inicjacyjny, który staje się udziałem głównego bohatera³. Omówię po-

² Źródło: C. Hodgetts, *Artificial Kubrick*, „The Architects Newspaper” 2010, April 9, [online] <<https://archpaper.com/2010/04/artificial-kubrick-2/>> [dostęp: 4.10.2018].

³ Władimir Propp, wielki teoretyk bajki magicznej, podkreśla, że „[...] cykl związany z inicjacją stanowi najstarszą podstawę bajki”. W. Propp, *Historyczne korzenie bajki magicznej*, przeł. J. Chmielewski, Warszawa 2003, s. 396.

wracające toposy, których obecność wzbogaca wymowę filmu. W dalszej części rozważań pozwolę sobie spojrzeć na dzieło Spielberga z szerszej perspektywy i podejmę namysł nad jego miejscem w dialogu science fiction z baśniowością.

Rozdział trzeci poświęcony będzie analizie drugiej części filmu, na którą składa się podróż głównego bohatera przez świat przyszłości po opuszczeniu przez niego domu. Omówione zostaną różnice w intensywności pojawiania się elementów baśniowych między bezpiecznym domem chłopca a nowym, niebezpiecznym środowiskiem. Wyeksponowany będzie również temat obrzędu wtajemniczenia, którego elementy widoczne są w filmie. Na koniec podjęta zostanie próba odpowiedzi na pytanie, jaką funkcję pełni użycie baśniowości w tym dziele filmowym i jakie miejsce zajmuje poetyka bajki magicznej w kinie science fiction.